

Małgorzata Piotrowska, Paweł Marczakowski

WYSTĘPOWANIE KRASKI (*Coracias garrulus*) NA LUBELSZCZYŹNIE DO ROKU 1997

Liczebność kraski w ostatnich dziesięcioleciach zaczęła gwałtownie zmniejszać się w wielu regionach naszego kraju (Witkowski 1984, Górski *et al.* 1995, Sosnowski i Chmielewski 1997). Zmiany te nie ominęły również Lubelszczyzny, gdzie obecnie jest jednym z najrzadziej obserwowanych gatunków.

Teren

Lubelszczyzna obejmuje tereny położone pomiędzy Wisłą i Bugiem. Od północy ograniczona jest doliną Wieprza od ujścia Tyśmienicy do jego ujścia do Wisły i drogą łączącą Kock z Radzyniem Podlaskim, Międzyrzecem Podlaskim i dalej Krzną do jej ujścia do Bugu. Południową granicę stanowią rzeki: San, Tanew i Wirowa. Powierzchnia regionu wynosi około 22000 km². Lubelszczyzna pod względem fizjograficznym (Kondracki 1981) jest regionem bardzo zróżnicowanym. W związku z tym zarówno rzeźba terenu jak i podłoże geologiczne są tu bardzo różne. W skład tego regionu wchodzi fragmenty pięciu prowincji od Nizin Środkowopolskich (z mezoregionami Pradoliny Wieprza, Wysoczyzny Lubartowskiej i południowym fragmentem mezoregionu Doliny Środkowej Wisły) i Polesia na północy (z makroregionami Polesia Podlaskiego i Polesia Wołyńskiego), Wyżyny Wschodniomałopolskiej w centrum (z makroregionami Wyżyny Lubelskiej i Rostocza) po fragmenty północnego Podkarpacia (z mezoregionem Równiny Biłgorajskiej) na południu i Wyżyny Wołyńsko-Podolskiej (z fragmentami makroregionów Wyżyny Zachodniowołyńskiej i Kotliny Pobuża) na krańcach południowo-wschodnich. Różnice dotyczą również rodzaju wykształconych gleb, udziału gruntów ornych, stopnia zalesienia, wysokości nad poziom morza, zaludnienia itp. Część północna Lubelszczyzny należąca do południowego fragmentu Niziny Południowopodlaskiej jest lekko falistą równiną położoną na wysokości 170-180 m n.p.m. z zwirowymi ostańcami i szerokim obniżeniem w dolinie dolnego Wieprza i Tyśmienicy. Północno-wschodnia część regionu to obszar płaskich równin z dużym udziałem torfowisk a na południu również jezior. Są to tereny pokryte utworami piaszczystymi i gliniastymi. Małe spadki terenu powodują, że odpływ wód jest utrudniony. Gleby są słabe, stosunkowo duży jest tu udział łąk, torfowisk

i lasów. Na południu w obrębie wyżej położonego Polesia Wołyńskiego charakterystyczne są wysokie garby utworzone z margli kredowych i piaskowców, natomiast w obniżeniach znajdują się łąki i torfowiska. W centralnej części regionu znajduje się makroregion Wyżyny Lubelskiej. Cechą charakterystyczną są urodzajne gleby typu rędzin, gleby brunatne i czarnoziemy. Udział lasów jest tu stosunkowo niewielki. Makroregion Roztocza charakteryzuje się znacznym pofałdowaniem terenu i wyniesieniem ponad poziom morza do 300-400 m. Jest to obszar dość zróżnicowany - rozcięty wąwozami (Roztocze Zachodnie), w centrum i na wschodzie silnie zalesiony (Roztocze Środkowe i Południowe). Mezo-region Równiny Biłgorajskiej to piaszczysta równina z licznymi wydmiami i zagłębieniami wypełnionymi torfem. Udział lasów (Puszcza Solska, Lasy Janowskie) jest tu największy. Mezo-regiony Wyżyny Zachodniowołyńskiej i Kotliny Pobuża charakteryzują się występowaniem żyznych czarnoziemów. Podobnie jak na Wyżynie Lubelskiej udział lasów jest tu niewielki.

Materiał i metoda

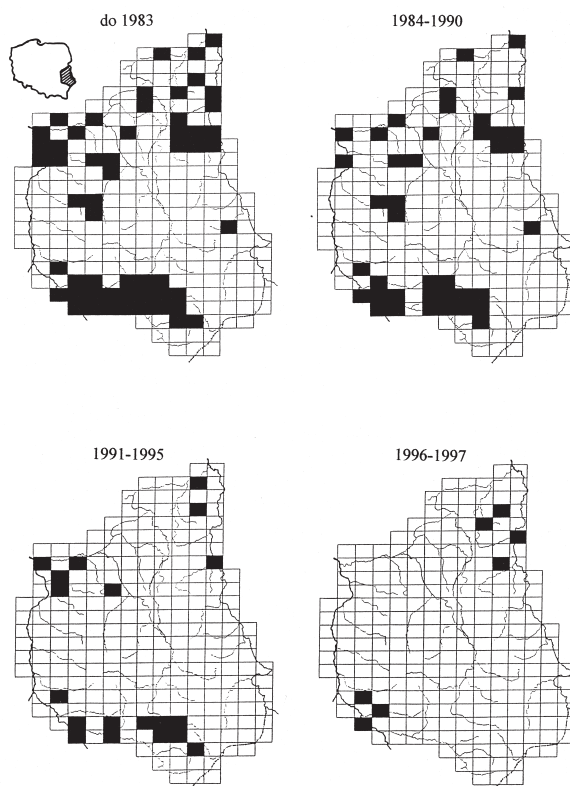
W opracowaniu wykorzystano nie opublikowane materiały, zgromadzone w Kartotece Awifauny Lubelszczyzny (lata 1978-1997), dane zbierane do Polskiego Atlasu Ornitologicznego (lata 1986 - 1993) i Lubelskiego Atlasu Ornitologicznego (lata 1994 - 1997) oraz informacje ustne kilku osób zebrane w latach 1978-1997. Stosunkowo niewielka część danych dotyczących występowania kraski na Lubelszczyźnie pochodzi z literatury. Są to informacje o różnej randze, głównie pojedyncze obserwacje. Nie prowadzono specjalnych badań dotyczących stanu populacji kraski w poszczególnych okresach. Z konieczności więc praca ta opiera się głównie na materiałach zbieranych przy okazji badań faunistycznych. Jedynym mezo-regionem, gdzie w ostatnich latach liczebność kraski była przedmiotem specjalnych obserwacji było Roztocze Środkowe - badane przez Pawła Marczakowskiego. Wyniki tych obserwacji zostały również włączone do niniejszego opracowania.

Autorami tych obserwacji byli członkowie Lubelskiego Towarzystwa Ornitologicznego lub osoby współpracujące z LTO: R. Bartosik, W. Biaduń, D. Boruchalski, T. Buczek, M. Cieślak, M. Ciba, B. Czerwiński, W. Czeżyk, A. Czubek, A. Dawidowski, P. Deptuś, Z. Głowaciński, T. Grużewska, T. Grądziel, A. Grzywa, B. Daniluk, A. Dombrowski, Z. Jaszcz, M. Jaślikowski, T. Jezierczuk, M. Kamola, L. Karczmarczyk, M. Keller, A. Klepacki, L. Kokoszka, T. Kolbus, H. Kot, K. Kozłowska, J. Krogulec, R. Kuczmarzewski, G. Leśniewski, P. Marczakowski, B. Mazurek, C. Mitrus, A. Mirski, K. Monastyrski, D. Mróz, K. Musiał, L. Niejedli, J. Oleszczak, K. Olszak, T. Pasztyka, Z. Paśnik, M. Piotrowska, G. Potakiewicz, P. Profus, G. Ronek, P. Różyc, M. Rybak, M. Rzępała, S. Snopek, T. Sidor, P. Stachyra, K. Szczęch, M. Szwed, M. Urban, A. Walicki, J. Wójciak, Z. Wróbel. Wszystkim wymienionym osobom dziękujemy za udostępnienie swoich obserwacji do naszego opracowania. Dziękujemy również kolegom - Waldemaro-

wi Biaduniowi i Januszowi Wójciakowi za krytyczne uwagi w trakcie pisania pracy.

Wyniki

Na podstawie zgromadzonych materiałów można z dużym prawdopodobieństwem ustalić główne rejony występowania kraski na Lubelszczyźnie. Z powodu braku specjalnych badań dotyczących rozmieszczenia kraski będą to informacje niekompletne i obarczone pewnym błędem, lecz obraz jaki otrzymano wydaje się być bardzo prawdopodobny. Taczanowski (1882) pisał o krasce na Lubelszczyźnie: „U nas wszędzie dosyć pospolita...”. Natomiast z zebranych obserwacji w okresie ostatnich dwudziestu lat wynika, że w kolejnych latach postępował znaczny spadek jej liczebności (ryc.).

Ryc. Miejsca występowania kraski na Lubelszczyźnie. a - do roku 1983, b - w latach 1984 - 1990, c - w latach 1991 - 1995, d - w latach 1996 - 1997. Na czarno oznaczono pola atlasowe zasiedlone w danym okresie przez kraski

Fig. Distribution of the Roller in the Lubelszczyzna. a - until 1983, b - in 1984 - 1990, c - in 1991-1995, d - in 1996-1997. Atlasic fields inhabited by rollers in a given period has been marked in black colour

Ocena liczebności populacji lęgowej

Okres do roku 1983

Ze względu na brak specjalistycznych badań i różną intensywność penetracji terenu w poszczególnych przedziałach czasowych ocena liczebności tego gatunku jest prawie niemożliwa. Dotyczy to zwłaszcza pierwszego okresu, kiedy to liczebność kraski była stosunkowo wysoka. Istniejące dane są zbyt skąpe, lecz niektóre z nich potwierdzają stosunkowo wysoką liczebność w kilku rejonach. Wyrywkowe obserwacje prowadzone na Lubelszczyźnie w latach 1960-83 (W. Biaduń, T. Grądziel, M. Piotrowska) jak i wywiady prowadzone z miejscową ludnością wskazują, że kraska na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych była przynajmniej w niektórych rejonach stosunkowo liczna (ryc.). Jak podaje Tomiałojć (1990) był to gatunek nieliczny na wschodzie, lecz w niektórych rejonach (w latach 1900-1982) odznaczający się wysoką liczebnością. Autor wymienia tu m. in. Kotlinę Sandomierską (w skład której wchodzi należąca do Lubelszczyzny Równina Biłgorajska), Roztocze oraz Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie. W latach 1968-1971 na Pojezierzu (Równinie Łęczyńsko-Włodawskiej - wg Kondrackiego 1981) Dyrz *et al.* (1973) określili kraskę jako gatunek dość liczny po brzegach lasów na całym terenie. W okolicy jeziora Tomaszne w kępie starego drzewostanu sosnowego położonego wśród pól jej liczebność oceniono na 5-8 par lęgowych. W latach 1977-1982 obserwował tam kraskę J. Wójciak, lecz tylko na pojedynczych stanowiskach, m. in. corocznie koło Wólki Wytyckiej. Poza wymienionymi wyżej stanowiskami na obszarze Polesia Podlaskiego stwierdzono prawdopodobnie lęgową kraskę (kilka par) w latach 1979-1983 w pobliżu miejscowości Żłobek i w okolicach Sobiboru. W dolinie Bugu koło miejscowości Kukuryki obserwowano parę niepokojących się ptaków. Niewątpliwie kraska była lęgowa na południe od Krzny i przy trasie Sławatycze - Wisznice. W pracach faunistycznych z pierwszej połowy XX wieku praktycznie brak o niej informacji. Riabinin (1963) podaje, że kraskę obserwował dość często na skrajach lasów graniczących z terenami otwartymi w okolicach Libiszowa, Trawnik (przy kanale Wieprz-Krzna) oraz w niewielkich zadrzewieniach i kępach drzew wśród terenów o charakterze łąkowym np. okolice Chojeńca (również w pobliżu kanału Wieprz-Krzna). W latach sześćdziesiątych i na początku siedemdziesiątych badania ograniczały się do niewielkich terenów np. Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego (Dyrz *et al.* 1973) czy fragmentu Roztocza (Grądziel 1977). W końcu lat osiemdziesiątych kraska z zachodnich rejonów Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego nie była już podawana (Wójciak, Piotrowska 1989). W 1981 roku gnieździło się jeszcze 5 - 8 par w okolicach Sobiboru (Cieślak 1987). W drugiej połowie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych najwięcej informacji pochodzi z terenów południowych (Profus *et al.* 1992). W kilku miejscach w odpowiednich dla gatunku siedliskach obserwowano pojedyncze ptaki m. in. Laskach Bruskich. Kolejnym rejonem, gdzie odnotowano wtedy lęgową kraskę, były tereny położone w widłach Wieprza i Wisły

- Dolina Środkowej Wisły (okolice Dębina, Gołębia, Niebrzegowa i Puław). Na Wysoczyźnie Lubartowskiej (okolice Baranowa i Woli Czołnowskiej) oraz w Pradolinie Wieprza (w okolicy Ułęża, Sobieszyna) jeszcze w drugiej połowie lat sześćdziesiątych kraska była średnio licznym gatunkiem, ale już na początku lat siedemdziesiątych występowała nielicznie. Wielokrotnie obserwowano tam młode ptaki siedzące na drutach (Piotrowska 1976). Na Zamojszczyźnie w latach 70-tych kraska była już gatunkiem nielicznym. W ciągu ostatnich dwudziestu lat stale obserwowano spadek jej liczebności. Stosunkowo dużo obserwacji pochodzi z Roztocza Środkowego, gdzie ją stwierdzono na trzech głównych stanowiskach. W roku 1968 kilka par gniazdowało w lasach koło Zwierzyńca, w roku 1970 na południowym stoku Bukowej Góry koło Soch oraz para w grupie starych dębów koło Górecka Kościelnego (T. Grądziel). Również na Bukowej Górze w okolicach miejscowości Sochy jedna para była obserwowana w lipcu 1982, a w roku 1983 stwierdzono jej gniazdowanie w otulinie rezerwatu Bukowa Góra koło Zwierzyńca. Według miejscowej ludności do początku lat siedemdziesiątych kraska była gatunkiem licznym (do 40 par) w pobliżu miejscowości Majdan Sopocki i Grabownica w okolicach Suśca, a do 1980-1981 roku obserwowano tam ptaki lęgowe. Po roku 1980 stwierdzono już tylko rozproszone występowanie kraski na kilkunastu stanowiskach. W latach 1980-82 jedna para gniazdowała w okolicy Suśca a w czerwcu 1982 parę ptaków stwierdzono koło Nowin (gm. Józefów). Kolejne miejsce występowania kraski to Lasy Janowskie. W roku 1981 i 1983 obserwowano tu pojedyncze ptaki. W tym samym czasie kraska na Wyżynie Lubelskiej była prawdopodobnie bardzo nieliczna, o czym decydowała niewielka lesistość tego terenu. Jednego dorosłego osobnika obserwowano przy dziupli w czerwcu 1978 na skraju około 100-letniego drzewostanu sosnowego między Lublinem a Świdnikiem (uroczysko Rejkowizna). Uwzględniając wszystkie obserwacje publikowane i niepublikowane oraz informacje ustne i wiadomości pochodzące od miejscowej ludności można przyjąć, że kraska w tym okresie występowała w przynajmniej 56 polach atlasowych na 150-200 stanowiskach.

Okres 1984 - 1990

W tym przedziale czasowym zebrano najwięcej informacji o krasce, pomimo że był to okres znacznego spadku jej liczebności (ryc.). W sumie stwierdzono ją na ponad sześćdziesięciu stanowiskach lęgowych, z których 25-30 należało do kategorii C. Część z nich znajdowała się wówczas na północy regionu. Był to rejon Suchawy, Dobropola, Włodawy i Żłobka, gdzie kraska gniazdowała w liczbie kilku par w latach 1985-1987. Pojedyncze stanowiska znajdowały się wówczas również w okolicy Gródka k. Parczewa, Korolówki, Zahajek, Zakowa k. Krzywówłki i Sławatycz. Zajęte też były stanowiska znane z poprzedniego okresu w Dolinie Środkowej Wisły w rejonie Gołębia i na Wysoczyźnie Lubartowskiej w okolicach Żerdzi (gm. Żyrzyn). W tym czasie zanotowano stanowiska kraski na Wyżynie Lubelskiej - w okolicach Parchatki, Świdnika i Niedrzwicy.

W roku 1989 odnotowano parę krasek w okolicy Teresina (gm. Białopole), gdzie prawdopodobnie gniazdowała kilka lat wcześniej. Na Równinie Biłgorajskiej stanowiska kraski znajdowały się w Lasach Janowskich w pobliżu miejscowości Lipa i Łążek oraz miejscowości: Wolaniny, Wólka Dereźniańska, Żelebsko i w leśnictwie Nadrzecze (gm. Biłgoraj). Kolejne stanowiska w tym rejonie to okolice wsi Dąbrówka, Podoliczyny (gm. Ulanów) i Huty Krzeszowskiej (gm. Harasiuki). Pojedyncze pary w dogodnych do gniazdowania miejscach odnotowano w 1984 w Maziałach (gm. Susiec). W roku 1989 kraska gniazdowała również w okolicy Józefowa w leśnictwie Tarnowola, gdzie znaleziono zajęte gniazdo z pisklętami w dziupli po dzięciole czarnym (*Dryocopus martius*). W latach 1984-1990 kraska była obserwowana na Lubelszczyźnie przede wszystkim na Roztoczu Środkowym. Pojedyncze ptaki widziano w czerwcu 1985 roku koło wsi Hucisko a w latach 1985-1986 koło Stanisławowa, w 1989 na skraju lasu sosnowego niedaleko Krasnobrodu i na łąkach koło Kozaków Osuchowskich oraz k. Zielonego i Senderek. W okolicach wsi Szozdy i Sochy kraski gniazdowały nieprzerwanie przez kilka lat. Drugie ważne stanowisko kraski na Roztoczu znajduje się w okolicach wsi Potok Senderki i Stara Huta. Odnotowano tam kraski w latach 1984, 1988, 1989, 1990. W kolejnych latach mimo kontroli terenu połączonej z prowadzeniem stymulacji magnetofonowej, krasek w tym miejscu nie stwierdzono (P. Marczakowski). Trzecim stanowiskiem kraski na Roztoczu Środkowym są okolice wsi Zielone (gm. Krasnobród). Kraskę stwierdzono tam w roku 1984. Następne obserwacje przeprowadzone dopiero w roku 1988 i w latach 1990-1991 potwierdziły występowanie 2 par tego gatunku. W sumie kraskę odnotowano w 40 polach atlasowych.

Okres 1991 -1997

W ciągu ostatnich siedmiu lat na Lubelszczyźnie stwierdzono kraskę na około 30 stanowiskach, z czego zaledwie w dziesięciu stwierdzono pewne jej gniazdowanie. Były to obserwacje z okolic miejscowości Dołhobrody - Pawłuki (na granicy województw chełmskiego i białkopodlaskiego) oraz z okolic Lubartowa. Kolejne pewne dwa stanowiska znajdowały się na Równinie Biłgorajskiej: w leśnictwie Brzoza koło Zaklikowa (w borze świeżym), gdzie kraska gnieździła się jeszcze w roku 1996 (Wójciak i Piotrowska 1997) i na skraju wsi Pysznicza (w urozmaiconym krajobrazie z niewielkimi śródpolnymi laskami) gdzie stwierdzono lęgi w roku 1996. W następnym roku w tej okolicy obserwowano parę krasek. Lęgowe kraski odnotowano również na Roztoczu Środkowym w okolicach wsi Zielone. Jedna para gniazdowała na skraju około 80-letniego drzewostanu sosnowego, druga w budce lęgowej w pobliżu wsi. Stały spadek liczebności kraski na południu regionu a zwłaszcza na Roztoczu Środkowym najbardziej ujawnił się po roku 1991. Dotyczy to terenu między wsiami Szozdy i Sochy, okolic Potoku Senderki i Zielonego (gm. Krasnobród), jak również Józefowa. Mimo braku szczegółowych obserwacji z lat dziewięćdziesiątych wyraźnie widać zanik kolejnych stanowisk. Na niektórych z nich obserwowano pary lub tylko pojedyncze osobniki na początku sezonu (do połowy maja). Ostatnie kraski między wsiami Szozdy i Sochy obserwowano w roku 1990, w okolicach Potoku Senderki w roku 1991,

natomiast w okolicach Zielonego w maju 1995. Potwierdzają to również wywiady z miejscową ludnością. Zanotowano obserwacje w dwunastu stanowiskach, na których istniała możliwość gniazdowania kraski. Pojedyncze osobniki obserwowano w rejonie północno-wschodnim na Polesiu Podlaskim koło miejscowości Ogrodniki (gm. Tuczna), Wiryki oraz Orchówek koło Włodawy oraz między Lutą a Włodawą. Drugim rejonem były okolice północno-zachodnie: las w pobliżu wsi Chudowola (gm. Michów), rejon Lasów Kozłowieckich. Kraskę obserwowano również nad jeziorem Piskory w roku 1993 oraz w pobliżu wsi Bałtów (gm. Puławy) jak również w roku 1995 koło wsi Zbędownice (gm. Kazimierz Wielki). Ponadto możliwość gniazdowania kraski stwierdzono na południu regionu. Między innymi w roku 1991 koło Ulanowa (gm. Zaklików), w roku 1993 koło Bidaczowa Starego (gm. Biłgoraj) a w roku 1997 w okolicy Łążka Garncarskiego (gm. Janów Lubelski). W latach 1991-1995 kraskę odnotowano w 19 polach atlasowych, natomiast w ostatnich dwu latach (1996-1997) tylko w siedmiu polach (ryc.).

Elementy biologii lęgowej

Na Lubelszczyźnie kraska zasiedlała tereny charakteryzujące się urozmaiconą strukturą krajobrazu, z licznymi miedzami, stosunkowo dużym udziałem pastwisk, łąk i różnego typu nieużytkami. Na dość słabych, często piaszczystych glebach dominowały tam zazwyczaj uprawy zbożowe. Lęgi stwierdzono zarówno w miejscach położonych blisko zabudowań (do 40 m, np. przy wsi Potok Senderki), na cmentarzu (okolice wsi Suchawa) jak i w miejscach odległych od osiedli, charakteryzujących się pewną mozaikowatością krajobrazu. Bardzo często były to kępy starego drzewostanu położone wśród pól (Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie), niewielkie śródpolne lasy, obrzeża drzewostanów (Dolina Środkowej Wisły, Pradolina Wieprza, Polesie Podlaskie). Na Roztoczu kraska zajmowała tereny z fragmentami nieużytków, z drzewami owocowymi rosnącymi pojedynczo i w kępach oraz z niewielkimi laskami sosnowymi. Często teren taki otoczony był dużym kompleksem lasów sosnowych. Kraska zasiedlała również wnętrza drzewostanów, przede wszystkim starodrzewia sosnowe i mieszane sąsiadujące ze zrębami (Lasy Janowskie, okolice Zaklikowa).

Na Lubelszczyźnie do roku 1997 znaleziono zaledwie 20 gniazd. Większość z nich (70%) była umieszczona w dziuplach drzew, pozostałe w budkach lęgowych. Najczęściej kraski zasiedlały dziuple w sosnach, pojedyncze gniazda znajdowały się w wierzbie, trześni i topoli. Zajęte dziuple znajdowały się na wysokości od 1,6 m do 10 m (średnio 6,1 m). Najbliższa odległość między zajętymi dziuplami wynosiła około 1 km (stwierdzono kilka takich przypadków).

Z wyjątkiem Roztocza Środkowego nie prowadzono na Lubelszczyźnie specjalnych badań dotyczących biologii kraski. Są to zazwyczaj pojedyncze obserwacje. W dwu przypadkach ustalono termin klucia na 26 czerwca i 3 lipca (P. Marczakowski). Młode ptaki opuszczały gniazda w drugiej i trzeciej dekadzie lipca. Podloty obserwowano już od 23 lipca. W kontrolowanych lęgach stwierdzono w czterech przypadkach 4 jaja, w jednym przypadku obserwowano parę mającą 5 jaj,

z których wykuło się również 5 piskląt, lecz tylko jedno przeżyło. W jednym przypadku obserwowano 3 karmione podloty, w czterech przypadkach 2 (kolejno w latach 1986, 1988 i 1989), w dziesięciu przypadkach po jednym podlocie (z czego osiem przypada na rok 1989). Posiadane informacje są jednak zbyt skąpe aby przedstawiać jakiegokolwiek wyliczenia dotyczące sukcesu rozrodczego i wskaźników rozrodu.

Z okresu wędrówek mamy niewiele obserwacji. Większość z nich dotyczy wędrówki wiosennej. Pierwsze kraski na Lubelszczyźnie odnotowano w 1. dekadzie maja. Były to z reguły pojedyncze osobniki. Najpóźniej obserwowano kraski 14 i 27 września. Jesienią obserwowano również kraski żerujące w stadzie (np. 10 osobników koło wsi Szozdy na Roztoczu).

Dyskusja i wnioski

Liczebność kraski na Lubelszczyźnie w ostatnich kilkudziesięciu latach drastycznie spadła. Na północy regionu do końca lat siedemdziesiątych była ona gatunkiem liczniejszym niż obecnie. Analiza zebranego materiału pozwala stwierdzić, że stanowiska kraski na Lubelszczyźnie koncentrowały się w trzech rejonach. Pierwszy z nich to tereny północno-wschodnie (Polesie Podlaskie), poczynając od Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego, poprzez okolice Suchawy, Sobiboru, dolinę Bugu w kierunku północnym na dolinie Krzny kończąc. Drugi rejon (południowy fragment Niziny Południowopodlaskiej) to dolina Wieprza w okolicach jego ujścia a następnie tereny położone na południe od niej w kierunku Puław, Markuszowa i Lubartowa. Trzeci - najważniejszy rejon - to kompleks lasów położonych na południu regionu (od okolic Zaklikowa, Janowa Lubelskiego, Ulanowa, Biłgoraja po Józefów i Krasnobród).

Kraskę odnotowano na całym Polesiu Podlaskim oraz na przylegających do niego od zachodu mezoregionach Wysoczyźnie Lubartowskiej i Pradolinie Wieprza (wchodzącymi w skład Niziny Południowopodlaskiej). W południowej części regionu gatunek ten zasiedlał prawie cały mezoregion Równiny Biłgorajskiej i Roztocza Środkowego. Kraska wyraźnie omijała Wyżynę Lubelską oraz Wyżynę Wołyńsko-Podolską. Brak również kraski na lessowym Roztoczu Zachodnim i południowym fragmencie Polesia położonym wyżej nad poziomem morza tzn. na Polesiu Wołyńskim. Tak więc kraski prawie nie stwierdzono w pasie o szerokości od 60 do 100 km ciągnącym się przez całą szerokość regionu. W granicach Wyżyny Lubelskiej odnotowano ją tylko w kilku miejscach.

Można przypuszczać, że w czasach Taczanowskiego kraska była obecna również na terenach ostatnio omijanych, lecz jej liczebność była prawdopodobnie niewielka. Analiza istniejących materiałów wskazuje, że wycofywała się najpierw z terenów położonych stosunkowo wyżej nad poziomem morza - w przypadku Lubelszczyzny były to tereny bardzo żyzne o niewielkiej lesistości i niewielkiej powierzchni łąk i pastwisk, pozbawione nieużytków. Do roku 1983 na Lubelszczyźnie wykryto kraskę tylko w 16 polach (6,6% wszystkich pól atlasowych) lecz na pod-

stawie dostępnych informacji, w tym również wywiadów prowadzonych z ludnością można stwierdzić, że występowała przynajmniej w 23 % pól atlasowych (ryc.). Ten pierwszy wynik jest raczej obrazem rozpoczynającej się dopiero aktywności ornitologów na Lubelszczyźnie a nie rzeczywistego rozmieszczenia kraski. W latach 1984-1990 stwierdzono kraskę w 16,4 % pól atlasowych (ryc.). Największe ich skupienie znajdowało się na Roztoczu Środkowym. Również w tym przedziale czasowym wykryto pojedyncze stanowiska tego gatunku na Wyżynie Lubelskiej. W północnej części regionu stanowiska kraski koncentrowały się wtedy głównie na Wysoczyźnie Lubartowskiej i kilku innych rejonach Polesia Podlaskiego. Otrzymany obraz rozmieszczenia kraski w latach 1984-1990 z pewnością jest bardziej rzeczywisty w niż w poprzednim okresie. W latach 1991-1997 pomimo najbardziej intensywnej penetracji terenu kraska była obserwowana tylko w 9,8% pól atlasowych (ryc.). Występowała tylko na Polesiu Podlaskim, Wysoczyźnie Lubartowskiej, Równinie Biłgorajskiej i Roztoczu Środkowym. W ostatnich dwu latach kraskę odnotowano tylko na Polesiu Podlaskim i Równinie Biłgorajskiej.

Na Lubelszczyźnie najbardziej zwarty zasięg występowania kraski obejmuje południową część regionu, a zwłaszcza Roztocze Środkowe, skąd pochodzi najwięcej udokumentowanych danych. Spadek liczebności ujawnił się tam najbardziej po 1991 roku. Analizując mapę rozmieszczenia kraski na Lubelszczyźnie moż-

Rys. A. Dmoch

na stwierdzić, że omija ona niektóre rejony. Brak jej przede wszystkim na Wyżynie Lubelskiej, Polesiu Wołyńskim, Wyżynie Zachodniowołyńskiej i w Kotlinie Pobuża. Są to tereny położone powyżej 200 m npm. Obejmują one żyzne ziemie, niemal na całej powierzchni użytkowane pod pola uprawne. Udział lasów jest tam niewielki.

Mniej jest również terenów obfitujących w łączki, które jak pisał Taczanowski (1882) lubiła kraska szczególnie.

Jedną z przyczyn spadku liczebności (na szczeblu lokalnym) może być brak dogodnych miejsc do gniazdowania. Stare pojedyncze drzewa znikają z krajobrazu. Równocześnie znaczna ich część na skraju kompleksów leśnych została zdziesiątkowana w wyniku obowiązywania przepisu o braku legalizacji wycinki drzew przez prywatnych właścicieli. Ich działki znajdują się najczęściej na obrzeżu kompleksów leśnych, a więc w miejscach szczególnie preferowanych przez kraskę. Szczególnie było to widoczne w przypadku Roztocza, gdzie udział lasów prywatnych jest stosunkowo duży. Doprowadziło to do barbarzyńskiej wycinki drzew z dziuplami lub zawieszonymi na nich budkami lęgowymi. Kolejną przyczyną spadku liczebności kraski, mogącą mieć znaczenie na lęgowiskach, może być niedostatek pokarmu. Jak pisał Taczanowski (1882) „główne pożywienie kraski stanowią większe gatunki owadów jak: koniki polne, szarańcza, chrabąszcze, szczypawki i wielkie gąsienice motyli nocnych...”. Jak wynika z obserwacji P. Marczakowskiego i innych (Sosnowski i Chmielewski 1996) takim właśnie pokarmem (koniki polne, łączyzny) kraski karmiły młode. Postępująca likwidacja w ostatnich kilkudziesięciu latach takich terenów jak miedze, zarośla i zadrzewienia śródpolne, czy niewielkie łączki i bagienka mogła przyczynić się do zubożenia ilości i jakości pokarmu odpowiedniego dla krasek. W ostatnich kilku latach zarówno na Roztoczu jak i w innych rejonach Lubelszczyzny powiększyła się, natomiast powierzchnia nieużytków. Prawdopodobnie nie będzie to już miało żadnego znaczenia dla kraski. Na podstawie obserwacji z ostatnich lat można stwierdzić, że kraska na Lubelszczyźnie należy obecnie do najrzadszych i zanikających gatunków.

Literatura

- Cieślak M. 1987. *Świat zwierząt - awifauna lęgowa i zwierzęta łowne*. W: Gacka-Grzesikiewicz E. (red.). Sobiborski Park Krajobrazowy: 55-65.
- Dyrcz A., Okulewicz J., Wiatr B. 1973. *Ptaki Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego w okresie lęgowym (z uwzględnieniem badań ilościowych na torfowiskach niskich)*. Acta zool. cracov. 18: 399-474.
- Górski A., Dombrowski A., Kot H. 1995. *Program aktywnej ochrony kraski*. MTOF, Siedlce.
- Grądziel T. 1997. *Jakościowe i ilościowe badania awifauny Roztoczańskiego Parku Narodowego*. Praca doktorska. Zakł. Ekol. Inst. Biol. UMCS, Lublin.
- Kondracki J. 1981. *Geografia fizyczna Polski*. PWN, Warszawa.
- Krogulec J., Lewartowski Z. 1992. *Kraska (Coracias garrulus)*. W: Głowaciński Z. (red.) *Polska czerwona księga zwierząt*. PWRiL, Warszawa: 210-212.
- Piotrowska M. 1976. *Materiały do awifauny doliny Wieprza w okolicach Ułęża*. Not. Orn. 17: 35-39.

- Profus P., Głowaciński Z., Marczakowski P., Krogulec J. 1992. *Awifauna województwa zamojskiego*. W: Głowaciński Z. (red.) *Badania i waloryzacja faunistyczna Zamojszczyzny*. Wyd. PAN. Studia Ośrodka Dok. Fizjograf. 20: 113-207.
- Riabinin S. 1963. *Materiały do awifauny Polesia Lubelskiego*. Annales UMCS, sec. C 18, 11: 231-248.
- Sosnowski J., Chmielewski S. 1996. *Breeding biology of the Roller Coracias garrulus in Puszcza Pilicka Forest (Central Poland)*. Acta orn. 31: 119-131.
- Sosnowski J., Chmielewski S. 1997. *Spadek liczebności kraski Coracias garrulus w zachodniej części Mazowsza i na Kielecczyźnie*. Przeg. Przyr. 4: 163-172.
- Taczanowski W. 1882. *Ptaki krajowe*. Kraków, tom I
- Tomiałojć L. 1990. *Ptaki Polski, rozmieszczenie i liczebność*. PWN, Warszawa.
- Witkowski J. 1984. *Przebieg wymierania kraski Coracias garrulus, we wschodniej części doliny Baryczy*. Dolina Baryczy 3: 43-47.
- Wójciak J., Piotrowska M. 1989. *Walory faunistyczne Poleskiego Parku Narodowego*. W: T. J. Chmielewski (red.) *Poleski Park Narodowy*. Warszawa-Lublin: 72-77.
- Wójciak J., Piotrowska M. 1997. *Awifauna Lasów Janowskich*. W: Radwan, B. Sałata, M. Harasimiuk (red.) *Środowisko przyrodnicze Parku Krajobrazowego „Lasy Janowskie”*. Lublin: 159-170.

Adresy autorów:

Małgorzata Piotrowska ul. Tatarakowa 8/60 20-541 Lublin

Paweł Marczakowski ul. Gramowskiego 4/9 22-470 Zwierzyniec

THE ROLLER POPULATION DISTRIBUTION IN THE LUBELSZCZYŻNA UNTIL 1997

Summary

The following paper contains information concerning the distribution of the Roller in the Lubelszczyzna (22 000 km²); meaning the area limited by the Krzna and the Wieprz rivers from the North, and the San, the Tanwia, and the Wirowa rivers in the South. Materials from the Lubelszczyzna Avifauna Atlas and the Polish Ornithologist Atlas - both published and unpublished - have also been used. Until 1983 the Roller was recorded only in 6,6% atlasic fields (this reflecting ornithologists' activity rather than the true distribution of the Roller in this period), but on the basis of oral information and interviews in the region we may assume that this species was present in at least 23% of atlasic fields, in at least 150-200 positions). In 1984-1990 the Roller was noticed in 16,4% of fields (which seems to correspond to the species' distribution) - the number estimated to be about 60 positions. In the following years the number of the species fell sharply, and, despite the penetration of the region similar to the previous one, the Roller has been noticed only in 9,8% fields, in about 30

positions. In the last two years it was only a few positions, located in Polesie Podlaskie and the Biłgorajska Plain. In the Lubelszczyzna the Roller was noted mainly in the North (the southern borders of Polesie Podlaskie and the Południowopodlaska Lowlands), and in the South (the Biłgorajska Plain and Roztocze Środkowe), (fig.). The species avoided the area in the middle of the Lubelszczyzna, with its fertile soil and forests or meadows (the Lubelska Highlands, Polesie Wołyńskie, the Zachodniowołyńska Highlands and the Pobuża Hollow). The areas inhabited by this species were characterised by a variety of landscape, a high percentage of pastures, meadows, waste land, forests, and infertile, sandy soils. Rollers inhabited both tree covers (pine mainly), their edges, little forests and thickets in the fields, but also individual trees located near buildings. Nests were built in tree hollows (mainly in pines), but also in artificial shelters. Detailed research concerning the distribution and the protection of the species has been carried out in Roztocze Środkowe only, where the number of the species fell sharply after 1991. In other regions (e. g. Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie, Pradolina Wieprza) the Roller was a rarity already at the beginning of the 1980s. Within the last seven years the Roller's nesting was noted only in 10 positions. Nowadays the Roller is among the rarest species in the region, and is now on the verge of extinction - only a few pairs may nest.

Errata
do nr 1/1998 "KULONA"

Str.	Wiersz	Jest	Powinno być
38	2 od d.	...Laskach Bruskich...	...Lasku Bruskim...
40	2 od g.	...gniazdowała kilka...	...gniazdowała również kilka...

44	11 od g.	...zawieszonymi na nich budkami.	... nawet z zawieszonymi na nich budkami.
----	----------	-------------------------------------	--